ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑΣ

Ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας και η Γενιά του Μεσοπολέμου

Το επι της οδου Κριεζωτου 3 κτηριο, κληροδοτημένο στο Μουσείο Μπενάκη από τον Νίκο Χατζηκυριάκο-Γκίκα (1906-1994), στεγάζει πλέον ένα νέο μουσειακό παράρτημα (εικ. 1). Μαζί όμως με τον καταξιωμένο ζωγράφο, τον εισηγητή ουσιαστικά του ελληνικού μοντερνισμού (εικ. 2),[1] ήταν εύλογο να τιμηθεί εκεί η καλλιτεχνική και η πνευματική παραγωγή της γενιάς του Μεσοπολέμου. Στις σελίδες του κειμένου μου, συνοψίζοντας το χρονικό της δημιουργίας του παραρτήματος, θα προσπαθήσω να αναπτύξω το σκεπτικό και τη σημασία του περιεχομένου του.

Η επιβεβλημένη επισκευή και η ριζική εσωτερική ανάπλαση, με την ενοποίηση των εσωτερικών χώρων του κτηρίου, μελετήθηκαν από τον αρχιτέκτονα Παύλο Καλλιγά.[2] Απαιτήθηκαν ωστόσο πολυετείς οικοδομικές εργασίες, οι οποίες πραγματώθηκαν μόνο χάρη στη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ελληνικού δημοσίου από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού.[3] Με στόχο την πλήρη διαφοροποίηση της χρήσεως του οικοδομήματος, οι εκτεταμένες όσο και χρονοβόρες κτηριολογικές επεμβάσεις κράτησαν από το 2005 έως το 2009. Ενώ οι εκθεσιακά δαπανηρές διευθετήσεις των αιθουσών επιβάρυναν τον προϋπολογισμό του Μουσείου κυρίως. Τις συνεχώς δηλαδή μειούμενες έκτοτε οικονομικές του δυνατότητες με τις δραστικές περικοπές της ετήσιας κρατικής χορηγίας κατά τη διάρκεια της μνημονιακής περιόδου. Πρέπει επομένως να εξαρθεί η πρόσθετη, γενναία οικονομική συνδρομή ορισμένων χορηγών αλλά και φιλικά διακείμενων οργανισμών, τα ονόματα των οποίων αναγράφονται τιμητικά στις μαρμάρινες πλάκες της εισόδου.[4] Πρέπει επίσης να τονιστεί η συμπαράσταση εκείνων των συνεργατών μου που υπέστησαν αδιαμαρτύρητα τα εξουθενωτικά ωράρια ενός πολύ φιλόδοξου, καθόλου εύκολου όμως εγχειρήματος από το 2009 έως το 2011.[5]

Η νέα μουσειακή μονάδα άρχισε να λειτουργεί στις 20 Μαΐου 2012 με την ένταξή της στο προ πολλού διαμορφωμένο "δορυφορικό" σύστημα της οργάνωσης του Ιδρύματος, στη λογική δηλαδή των παραμέτρων μιας αναγνωρισμένης πλέον πολιτιστικής πολιτικής.[6] Ως προς το σκεπτικό αυτής της πολιτικής, θα σημειώσω μόνο περιληπτικά την πολυκεντρική της δομή και την αποκεντρωτικά συγκροτημένη της σύσταση, η ιδιότυπη μορφή της οποίας αποκρυσταλλώνει μια εντελώς πρωτότυπη θεωρητική σύλληψη. Αναφέρομαι, όπως ελπίζω να έγινε αντιληπτό, στο πρότυπο ενός μουσειολογικού υποδείγματος που δεν συνάντησε έως τώρα την αναμενόμενη προσοχή, πολύ λιγότερο την επίσης αναμενόμενη επιβράβευση της πολιτείας. Μολονότι η σημασία του σχετικά με τη διασύνδεση της πνευματικής και της καλλιτεχνικής δημιουργίας μπορεί να θεωρηθεί ανενδοίαστα πρωτοποριακή, ακόμα και για τα διεθνή αξιολογικά μέτρα.

Στο νέο παράρτημα του Μουσείου Μπενάκη στεγάζονται μόνιμα ορισμένα τμήματα από την κατοικία του Χατζηκυριάκου-Γκίκα, το γραφείο, τα σαλόνια και η τραπεζαρία (εικ. 3-4). Στεγάζονται ακόμα οι προσωπικές του συλλογές, μια έκθεση με έργα του (εικ. 5), το εργαστήριο όπου δούλευε και όπου δεχόταν τους φίλους και τους θαυμαστές του (εικ. 6). Εκτός από την ανάδειξη της δημιουργίας του ζωγράφου μέσα από εκθεσιακές

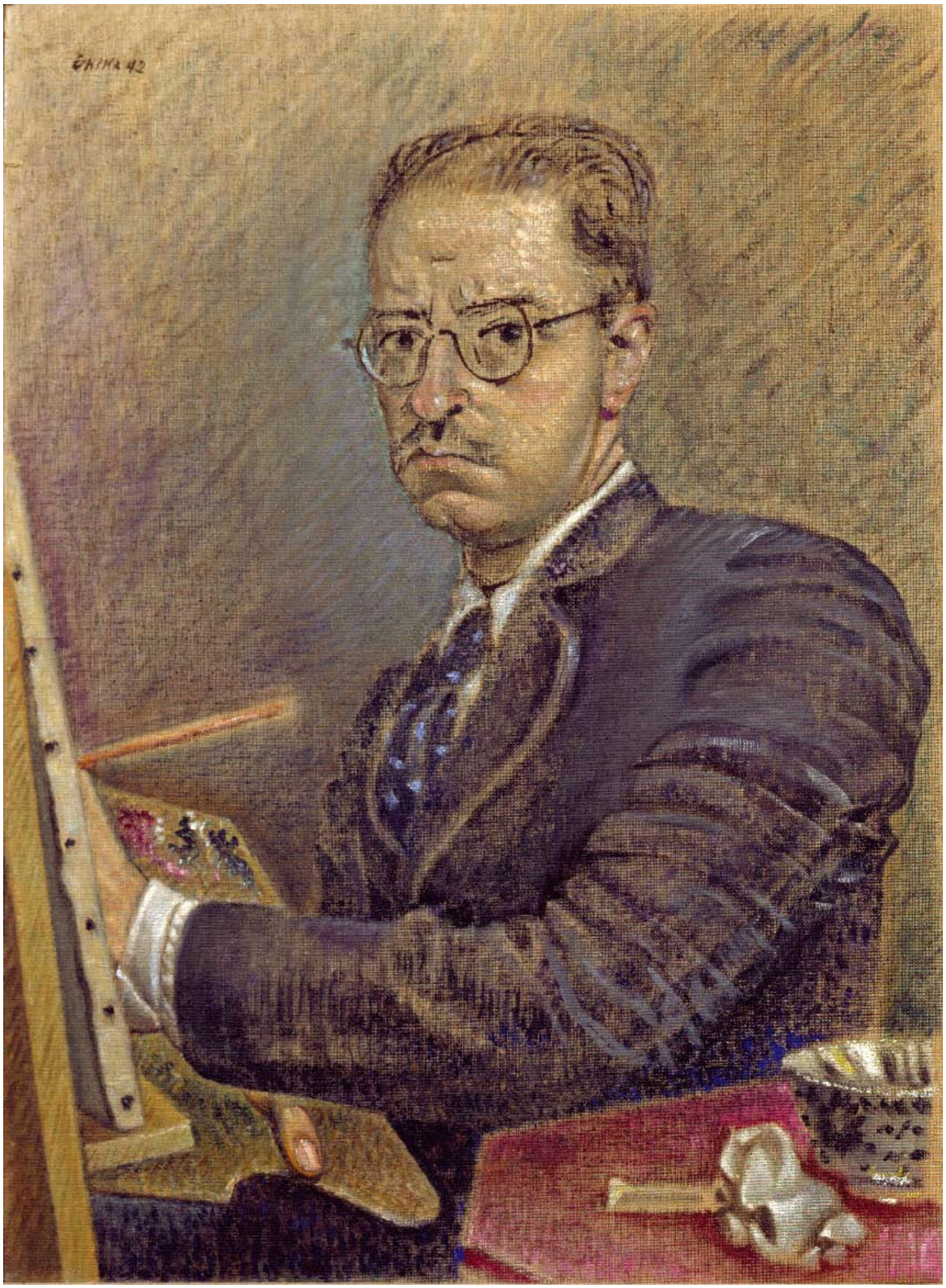
Εικ. 1. Το κτήριο της Πινακοθήκης Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα (φωτ.: Λ. Κουργιαντάκης).

ενότητες συγκροτημένες κατά τις δικές μου απόψεις και επιλογές, όλοι οι υπόλοιποι χώροι της κατοικίας του Γκίκα αποκαταστάθηκαν όπως ακριβώς ήταν επιπλωμένοι και διακοσμημένοι όσο ζούσε.[7] Οι επισκέψιμοι αυτοί χώροι καλύπτουν το ήμισυ του 4ου, τον 5ο και ένα μεγάλο μέρος από τον 6ο όροφο του κτηρίου, παραπέμποντας σε συνθήκες μιας αστικής διαβίωσης με εξαιρετικά υψηλή την οικονομική της στάθμη, καθώς και στην αισθητική ατμόσφαιρα των αμέσως μεταπολεμικών χρόνων. Όποιος διαβεί μάλιστα το κατώφλι του κτηρίου, είμαι βέβαιος πως θα προσέξει στα σκαλοπάτια της εισόδου του την προτομή που έπλασε ο Πραξιτέλης Τζανουλίνος και πως θα νιώσει σαν να τον υποδέχεται στο σπίτι του ο Χατζηκυριάκος-Γκίκας (εικ. 7).

Η περιήγηση όμως των μουσειακών χώρων αρχίζει με την πρώτη αίθουσα του υπερυψωμένου ισογείου, όπου εκτίθεται η πολύτιμη δωρεά της Λίτσας Παπασπύρου στη μνήμη του πατέρα της Gustave Boissière. Μια μεγάλη συλλογή από σπάνια έπιπλα, διακοσμητικά στοιχεία και πίνακες Γάλλων ζωγράφων, μοναδική στην Ελλάδα και σημαντική, καθώς αναβιώνει κάτι από το πολιτιστικό κλίμα που επικρατούσε τον πρώιμο 20ό αιώνα στο Παρίσι (εικ. 8).[8] Ανάμεσα στις πιο ενδιαφέρουσες ζωγραφικές δημιουργίες ξεχωρίζουν έργα των Paul Signac, Georges Léon Dufrenoy, Jules Léon Flandrin, Charles Henri Manguin, Jean Puy, Maurice de Vlaminck και Maurice Utrillo. Οι αναγνωρισμένοι αυτοί εκπρόσωποι των μεταϊμπρεσιονιστικών τάσεων της γαλλικής σχολής, πρέπει να τονιστεί ότι δεν απαντούν σε άλλα μουσειακά ιδρύματα του τόπου μας.

Ο προσεκτικός επισκέπτης, ακόμα και χωρίς ιδιαίτερη ενημέρωση, θα αντιληφθεί ότι η γαλλικής αισθητικής αίθουσα της Παπασπύρου οριοθετεί στη μουσειακή διαδρομή τον κύκλο που ολοκληρώνουν οι ελληνικής αισθητικής αντίστοιχες αίθουσες της κατοικίας του Χατζηκυριάκου-Γκίκα. Τα δύο αυτά αστικά σπίτια, δύο χρονικά όχι απόμακρων εποχών, προσλαμβάνονται εξάλλου εύκολα ως υψηλού ποιοτικού επιπέδου αντιπροσωπευτικά δείγματα της αισθητικής ομόλογων ρευμάτων. Όλες οι ενδιάμεσες αίθουσες που παρεμβάλλονται, καταγράφοντας την πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία του ελληνικού Μεσοπολέμου, υπομνηματίζουν έμμεσα αλλά με διαύγεια τον γαλλικό κυρίως προσανατολισμό των σκαπανέων της. Λίγοι διακρίνονται αντίθετα για τη γερμανική τους παιδεία, όπως λ.χ. ο Χρήστος και η Σέμνη Καρούζου, ο Ιωάννης Συκουτρής, ο Μαρίνος Καλλιγάς, ο Γιάννης Κωνσταντινίδης και ο Νίκος Σκαλκώτας, ο Γιώργος Οικονομίδης και ο Μίμης Βιτσώρης.

Το καθόλου συχνό περιεχόμενο αυτού του θέματος αναπτύσσεται αφηγηματικά στις υπόλοιπες αίθουσες του κτηρίου, καλύπτοντας την περίοδο που μεσολαβεί από το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922 έως τις παραμονές της δικτατορίας του 1967. Θα ισχυριζόμουν επιπλέον, και χωρίς κανέναν απολύτως δισταγμό, ότι το ενδιαφέρον που παρουσιάζει είναι από κάθε άποψη μοναδικό, και μάλιστα όχι αποκλειστικά για την ελληνική επικράτεια. Το υλικό της εκθέσεως δηλαδή, το αντικείμενό της, προσγράφεται άλλωστε ανεπιφύλακτα στα ανεκτίμητης αξίας περιουσιακά μας αποθέματα. Όμως, όπως και οτιδήποτε άλλο πολύτιμο διαθέτουμε, δεν έχει αποτιμηθεί σωστά, δεν έχει αξιοποιηθεί, δεν έχει διαδοθεί πέρα από τα γεωγραφικά σύνορα της Ελλάδας, δεν έχει τύχει συστηματικής σπουδής και υπεύθυνης διερεύνησης.

Εικ. 2. Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας, *Αντοπροσωπογραφία*, 1942. Λάδι σε καμβά, 60 x 44 εκ. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα (φωτ.: Κ. Μανώλης).

Εικ. 3-4. Απόψεις χώρων υποδοχής στο σπίτι του καλλιτέχνη. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, 4ος όροφος (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

Όταν λέω πνευματική και καλλιτεχνική παραγωγή, εξαιρώντας τα καθόλου αμελητέα επιτεύγματα των θετικών επιστημών, εννοώ ειδικότερα κάποιους από τους θεωρούμενους ως ανθρωπιστικούς κλάδους του επιστητού: τη φιλολογία, τη φιλοσοφία και την ιστορία, την αρχαιολογία, τη βυζαντινολογία και την αισθητική, την ποίηση, τη λογοτεχνία και το θέατρο, τη γλυπτική, τη ζωγραφική και τη χαρακτική, τη μουσική, τον χορό, την αρχιτεκτονική και την τέχνη της φωτογραφίας. Αναφέρομαι, θέλω να πω, σε μια πραγματικά σπάνια σύζευξη ορισμένων τομέων της νεοελληνικής δημιουργίας που δεν έχουν να ζηλέψουν τίποτα από ανάλογους ευρωπαϊκούς. Τους τομείς αυτούς τους αντιλαμβάνομαι επιπλέον σαν ενιαία, ομοούσια και αδιαίρετη ενότητα, υποστηρίζοντας ότι η νοητική ευαισθησία και η ιδιάζουσα δεκτικότητα των εκφραστικών της τρόπων μπορούν να παραβληθούν με τα γλωσσικά ιδιώματα ενός κοινού λόγου. Από μια τέτοια οπτική γωνία εξάλλου γίνεται κατανοητή και η αιτία που με ώθησε να υπερβώ, χωρίς εντούτοις να παρακάμψω, τις μεταξύ των εκπροσώπων του κοινού αυτού λόγου ιδεολογικές ή άλλες διαφορές. Έτσι αρθρώθηκε και έτσι απέκτησε τη διαλεκτική της δομή η έκθεση, με έναν εσωτερικό ειρμό θεμελιωμένο πάνω στον πρωτεύοντα ρόλο της ιστορίας, αλλά με επιδεικτικά απούσα την πολιτική.[9]

Η θεώρηση του θέματος βεβαίως δεν είναι άμοιρη προσωπικών, υποκειμενικών δηλαδή επιλογών. Αποδέχεται ωστόσο κάποιες καθιερωμένες αρχές και υπακούει σε ορισμένα κριτήρια, για την καλλιέργεια των οποίων χρωστώ πολύ περισσότερα από όσα θα μπορούσα να αναγνωρίσω στους δασκάλους που με δίδαξαν, με καθοδήγησαν και με έχουν εμπνεύσει. Ορισμένους από αυτούς ο επισκέπτης του νέου μουσείου οπωσδήποτε θα τους συναντήσει. Μαζί όμως με πολλούς άλ-

λους οι οποίοι θα μας θυμίζουν και μελλοντικά το τι δεν θα έπρεπε ποτέ να ξεχαστεί. Τις ιδέες που γεννήθηκαν, καρποφόρησαν και υποστηρίχθηκαν σε καιρούς δύσκολους, αν όχι δυσκολότερους από τους σημερινούς· τις κατακτήσεις επιτευγμάτων που τροφοδότησαν βασικά συστατικά της αυτογνωσίας και του αυτοπροσδιορισμού μας· τα πνευματικά κέρδη και το αντίβαρο ενός ήθους για το οποίο άλλοι τόποι και άλλοι λαοί θα ήταν υπερήφανοι.

Όταν άρχισα να συντάσσω τον σύντομο απολογισμό του έργου, με δεδομένους τους εκδοτικούς περιορισμούς για μια τηλεγραφική διατύπωση, είχα αποφασίσει να αποφύγω την ονομαστική μνεία όσων εκπροσωπούν εκθεσιακά τις πνευματικές και καλλιτεχνικές τάσεις του Μεσοπολέμου. Και τούτο, επειδή σκόπευα να εκδώσω έναν πλήρη κατάλογο με όλες τις μαρτυρίες της προσφοράς τους συγκεντρωμένες και με σαφέστερες τις αντιδιαστελλόμενες ενίοτε μεταξύ τους ροπές μέσα στις δημιουργικές ζυμώσεις αυτής της περιόδου. Όπως προσπάθησα όμως να εξηγήσω προηγουμένως, θεωρώ ισότιμες τις εκτεθειμένες στο νέο παράρτημα του Μουσείου Μπενάκη καταθέσεις. Έκρινα επιπλέον ανάρμοστο να περιοριστώ σε ορισμένους μόνο από τους πιο γνωστούς, και μάλιστα της ομάδας που ενσυνείδητα απέφυγα να ορίσω περιοριστικά ως *γενιά του '30*. Χωρίς να παραλείψω συνεπώς κανέναν, θα μνημονεύσω όλους όσους θα συναντήσει ο επισκέπτης στο ανάπτυγμα της διαδρομής του, παρακολουθώντας σταδιακά να ολοκληρώνεται ένα πανόραμα από δίκαια φημισμένους και άδικα ξεχασμένους πρωτοπόρους, προς τους οποίους το χρέος μας είναι ανεξόφλητο (εικ. 9-14).

Στο κείμενό μου, ωστόσο, η κατάταξη των ονομάτων δεν συμφωνεί με την ευφάνταστη εκθεσιακή τους διαδοχή ούτε με τους δεσμούς των επιμέρους κλάδων που εκπροσωπούν, τους συνυφασμένους στη δομή της εκθέσεως. Επειδή για λόγους οικονομίας προκρίθηκε αντίθετα μια τυπική καταγραφή, η αυστηρή χρονική ακολουθία σε τυποποιημένες θεματικές κατηγορίες, χωρίς να αποφευχθούν και πάλι οι παρεκκλίσεις. Στη μεγάλη επί παραδείγματι ομάδα την τιτλοφορημένη συμβατικά «Πνευματική Ζωή», συμπεριλαμβάνονται εκπρόσωποι πολλών αυτόνομων τομέων από τη φιλολογία, τη φιλοσοφία και την ιστορία, την αρχαιολογία, τη λαογραφία και την ιστορία της τέχνης. Πρόκειται για τους Α. Ορλάνδο, Κ. Ζερβό, Χ. και Σέμνη Καρούζου, Μέλπω Μερλιέ, Γ. Κορδάτο, Αγγελική Χατζημιχάλη, Έλλη Λαμπρίδη, Τζ. Καΐμη, Ε. Tériade, Γ. και Ρόζα Ιμβριώτη, Δ. Φωτιάδη, Γ. Κατσίμπαλη, Ε. Παπανούτσο, Ι. Θ. Κακριδή, Ι. Συκουτρή, Π. Μιχελή, Κ. Θ. Δημαρά, Αιμ. Χουρμούζιο, Μ. Καλλιγά, Έλλη Παπαδημητρίου, Λ. Πολίτη, Μ. Χατζηδάκη, Εμ. Κριαρά, Ά. Προκοπίου, Α. Καραντώνη, Τ. Σπητέρη, Π. Λεκατσά, Ν. Σβορώνο, Αμαλία Φλέμινγκ, Ζ. Λορεντζάτο, Γ. Πετρή, Κ. Μακρή, Έλλη Παππά, Α. Αργυρίου, Κ. Καστοριάδη και Κ. Αξελό.

Στην ίδια ομάδα έχουν προστεθεί αναπόφευκτα ορισμένοι από τους διαπρέψαντες σε περισσότερες ειδικότητες, αρνούμενοι να εγκλωβιστούν μέσα σε άτεγκτες ταξινομήσεις. Ο Τζούλιο Καΐμη λ.χ. τον οποίο απασχόλησε εξίσου η ζωγραφική, όπως άλλωστε και τον Νίκο Γαβριήλ Πεντζίκη. Ο οποίος εντούτοις εντάχθηκε στην Πεζογραφία, πλάι στους Κ. Πολίτη, Σ. Μυριβήλη, Γ. Σκαρίμπα, Έλλη Αλεξίου, Σ. Δούκα, Π. Πικρό, Θ. Καστανάκη, Κ. Μπαστιά, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο, Π. Χά-

Εικ. 5. Άποψη αίθουσας με έργα του καλλιτέχνη. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, 3ος όροφος (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

ρη, Θ. Πετσάλη-Διομήδη, Η. Βενέζη, Γ. Μπεράτη, Μέλπω Αξιώτη, Θ. Κορνάρο, Γ. Θεοτοκά, Ά. Τερζάκη, Διδώ Σωτηρίου, Μ. Καραγάτση, Π. Πρεβελάκη, Σ. Τσίρκα, Μ. Λουντέμη, Δ. Χατζή, Α. Σαμαράκη, Τατιάνα Γκρίτση-Μιλλιέξ, Ά. Αλεξάνδρου και Ε. Χ. Γονατά. Στην Πνευματική Ζωή, και όχι στη Ζωγραφική, θα μπορούσε αυτονόητα να προσμετρηθεί ο Φώτης Κόντογλου για την ισοτιμία των γραπτών με τις εικαστικές του δημιουργίες. Ίσως μάλιστα και ο Ασαντούρ Μπαχαριάν λόγω της γενικότερης συμβολής του στα πολιτισμικά δρώμενα, μαζί με τους καταταγμένους στην Ποίηση Νικόλα Κάλας, Νίκο Καρύδη και Ελένη Βακαλό. Την Ποίηση εκπροσωπούν οι Τ. Παπατσώνης, Κ. Καρυωτάκης, Τ. Άγρας, Γ. Σεφέρης, Α. Εμπειρίκος, Δ. Ι. Αντωνίου, Γ. Σαραντάρης, Γ. Ρίτσος, Ν. Καββαδίας, Ν. Γκάτσος, Ο. Ελύτης, Ν. Βρεττάκος, Τ. Σινόπουλος, Μ. Κατσαρός, Μ. Σαχτούρης, Έ. Κακναβάτος, Ν. Βαλαωρίτης, Τ. Λειβαδίτης, Δ. Παπαδίτσας, Μ. Αναγνωστάκης.

Τέτοιες παρατοποθετήσεις, κυρίως όμως ελλείψεις διαπιστώνονται εύκολα στη Μουσική λ.χ., όπου συνυπάρχουν οι Δ. Μητρόπουλος, Σ. Καράς, Γ. Κωνσταντινίδης, Ν. Σκαλκώτας, Μ. Βαμβακάρης, Γ. Α. Παπαϊωάννου, Α. Ξένος, Φ. Ανωγειανάκης, Β. Τσιτσάνης, Γ. Σισιλιάνος, Ι. Ξενάκης, Μαρία Κάλλας, Μ. Χατζιδάκις και Μ. Θεοδωράκης. Ενώ δεν θα έπρεπε να απουσιάζουν φημισμένοι σολίστες όπως η Τζίνα Μπαχάουερ, αλλά και συνθέτες ενός διαφορετικού ιδιώματος, ο Κλέων Τριανταφύλλου, ο Αττίκ ή ο Χρήστος Χαιρόπουλος.[10] Ούτε να παρεμβάλλονται με έμμεσες μόνο φωτογραφικές μνείες αγαπημένες ερμηνεύτριες των ελαφρών τραγουδιών, όπως η Δανάη και η Σοφία Βέμπο. Σε σχέση πάντως με τη Μουσική αρκετά πιο ικανοποιητικά νομίζω αποτυπώνεται ο Χορός με τις Κούλα Πράτσικα, Πολυξένη Ματέυ-Ρουσσοπούλου, Δώρα Στράτου και Ραλλού Μάνου. Περισσότερο αισθητή γίνεται η στενότητα των εκθεσιακών χώρων στην περίπτωση του Θεάτρου, όπου απαντούν οι Δ. Ροντήρης, Κατίνα Παξινού, Σ. Καραντινός, Μ. Κατράκης, Κ. Κουν, Α. Σολωμός, Μελίνα Μερ-

Εικ. 6. Άποψη από το ατελιέ του καλλιτέχνη. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, 5ος όροφος (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

Εικ. 7. Η προτομή του Γκίκα από τον γλύπτη Πραξιτέλη Τζανουλίνο. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, είσοδος (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

κούρη, Ι. Καμπανέλλης, Μ. Πλωρίτης, Δ. Χορν και Μ. Κακογιάννης. Στο Θέατρο βρίσκεται εντεταγμένος και ο Σωτήρης Σπαθάρης, ανάμεσα σε συγγραφείς, σκηνοθέτες, κριτικούς, όχι όμως και σε όσους θα έπρεπε από τους πιο προβεβλημένους τότε ηθοποιούς. Γιατί ενώ η Κυβέλη, η Ελένη Παπαδάκη και κάποιοι άλλοι πρωταγωνιστές διακρίνονται σε ορισμένες φωτογραφικές επιλογές θεατρικών παραστάσεων, απουσιάζουν οι έστω και πλάγιες αναφορές στον Αιμίλιο Βεάκη λ.χ. ή στους μεγάλους κωμικούς της επιθεώρησης.

Στην επίσης ολιγάριθμη ενότητα των εκπροσώπων της Γλυπτικής με τους Μ. Τόμπρο, Θ. Απάρτη, Γ. Ζογγολόπουλο, Τίτσα Χρυσοχοΐδη, Χ. Καπράλο, Μ. Μακρή, Γ. Παππά, Φρόσω Ευθυμιάδη-Μενεγάκη, Κ. Κουλεντιανό και Β. Καπάνταη, θα έπρεπε ίσως να συμπεριληφθεί ο Αντώνης Σώχος. Και πάλι όμως δεν θα είχε επιτευχθεί κάποια εξισορρόπηση σε σχέση με την αριθμητικά επικρατούσα προβολή της Ζωγραφικής. Την πληρότητα της οποίας σημαδεύουν έργα των Σ. Παπα-

Εικ. 8. Αίθουσα της δωρεάς Παπασπύρου με έργα των Pierre Laprade, Jean Puy, Jules Léon Flandrin, Maurice De Vlaminck. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, ισόγειο (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

λουκά, Φ. Κόντογλου, Γ. Μηταράκη, Α. Αστεριάδη, Γ. Στέρη, Γ. Γουναρόπουλου, Α. Διαμαντή, Β. Φωτιάδη, Μ. Βιτσώρη, Σ. Βασιλείου, Π. Ρέγκου, Α. Κοντόπουλου, Β. Τσούχλου, Δ. Δάβη, Τ. Μάρθα, Κούλας Μπεκιάρη, Χ. Λεφάκη, Ν. Εγγονόπουλου, Ν. Νικολάου, Ελένης Ζογγολοπούλου, Α. Βουρλούμη, Ο. Κανέλλη, Γ. Τσαρούχη, Β. Σεμερτζίδη, Γ. Μαυροΐδη, Κ. Μαλάμου, Κούλας Μαραγκοπούλου, Νίκης Καραγάτση, Γ. Σπυρόπουλου, Άννας Κινδύνη, Δ. Διαμαντόπουλου, Γ. Μανουσάκη, Χ. Δαγκλή, Γ. Μόραλη, Γ. Σικελιώτη, Μ. Μποσταντζόγλου, Μ. Αργυράκη, Ά. Πιερράκου, Γιάννας Περσάκη, Ντιάνας Αντωνακάτου, Γ. Γαΐτη, Κ. Βυζάντιου, Α. Μπαχαριάν, Κ. Ξενάκη και Π. Τέτση.

Στο νέο παράρτημα του Μουσείου Μπενάκη ωστόσο, παρά τη θεαματική ανάδειξη της Ζωγραφικής και την εύληπτη αναμετάδοση των μηνυμάτων της, δοξάζεται η Χαρακτική με τους Γ. Οικονομίδη, Γ. Κεφαλληνό, Ε. Παπαδημητρίου, Δ. Γιαννουκάκη, Ν. Βεντούρα, Α. Κορογιαννάκη, Γ. Μόσχο, Γ. Δήμου, Βάσω Κατράκη, Α. Τάσσο, Ελένη Κωνσταντινίδη, Κ. Γραμματόπουλο και Γ. Βαρλάμο. Δεν αμφιβάλλω μάλιστα ότι, ανάμεσα σε πολλά από τα εκθέματα, οι επισκέπτες θα ανακαλύψουν γρήγορα άγνωστες αξιοσημείωτες δημιουργίες. Ότι θα εντυπωσιαστούν δηλαδή με τις προδρομικές λ.χ. επιρροές του κυβισμού που ανιχνεύονται στα έργα του Ευθύμη Παπαδημητρίου, ενός πρωτοπόρου για την εποχή εκείνη αλλά ασυγχώρητα ξεχασμένου καλλιτέχνη. Όπως θα μαγνητιστούν και από τους πειραματισμούς της λησμονημένης χαράκτριας Ελένης Κωνσταντινίδη.

Αναρωτιέμαι πάντως αν θα συμβεί το ίδιο με τους εκπροσώπους της Αρχιτεκτονικής, κρίνοντας από τον σχετικά μικρό αριθμό των εκτεθειμένων έργων αλλά και από τις όχι επαρκώς γνωστές στο ευρύτερο τουλάχιστον κοινό επαναστατικές τους προτάσεις. Δεν αναφέρομαι βεβαίως στον Δ. Πικιώνη ή τον Ά. Κωνσταντινίδη, αλλά στους Γ. Κοντολέοντα, Ν. Μητσάκη, Κ. Παναγιωτάκο. Ούτε όμως και στον διεθνώς επιβραβευμένο για το πολεοδομικό του έργο Κωνσταντίνο Δοξιάδη, ελπίζοντας ότι θα γίνουν αντιληπτοί οι λόγοι που με παρακίνησαν να τον προσμετρήσω στους αρχιτέκτονες, αντίθετα από τον καταχωρισμένο στους ζωγράφους Τάκη Μάρθα. Άλλες πτυχές από τον ιδιοφυή δημιουργικό οίστρο αυτής της εποχής μας αποκαλύπτουν τέλος με απαράμιλλα δείγματα έξοχης φωτογραφικής τέχνης η Βούλα Παπα-

Εικ. 9. Άποψη της προθήκης με αρχειακό υλικό των Κ. Καρυωτάκη και Γ. Σεφέρη. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, ισόγειο (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

Εικ. 10. Άποψη της προθήκης με αρχειακό υλικό των Γ. Ρίτσου και Ν. Σκαλκώτα. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, 1ος όροφος (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

Εικ. 11. Άποψη της αίθουσας με έργα των Ν. Εγγονόπουλου και Ο. Κανέλλη. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, 1ος όροφος (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

Εικ. 12. Άποψη της προθήκης με αρχειακό υλικό των Οδ. Ελύτη και Ν. Γκάτσου. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, 2ος όροφος (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

Εικ. 13. Άποψη της αίθουσας με έργα των Κ. Μακρή, Γ. Μαυροΐδη και Β. Σεμερτζίδη. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, 2ος όροφος (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

ϊωάννου και η Nelly's, οι Σ. Μελετζής, Δ. Χαρισιάδης, Τ. Τλούπας και Κ. Μπαλάφας.

Σχετικά τώρα με τα χρονολογικά κριτήρια για την επιλογή των δημιουργών της γενιάς του Μεσοπολέμου, πρέπει να σημειώσω ότι αποφασιστικός γνώμονας υπήρξε το έτος 1887. Τότε γεννήθηκαν άλλωστε ο Αναστάσιος Ορλάνδος και ο Δημήτρης Πικιώνης, οι προγενέστεροι όλων των εκτεθειμένων. Επειδή όμως από μια τέτοια σύναξη δεν έπρεπε να απουσιάζουν ο Μάνος Χατζιδάκις και ο Μίκης Θεοδωράκης, τα χρονικά όρια της εκθέσεως επεκτάθηκαν έτσι ώστε να συμπεριλάβουν λίγους ακόμα από τους γεννημένους το 1924. Μόνο ο Παναγιώτης Τέτσης, αν και του 1925, τα παραβιάζει. Την παρουσία του ωστόσο την επέβαλε το γεγονός ότι συγκεφαλαιώνει παραδειγματικά όλα τα εκφραστικά κινήματα εκείνης της εποχής, αλλά και μια ανάγκη να περατωθεί η μουσειακή αφήγηση με την ευτυχέστερη κατά τη γνώμη μου εκδοχή της φυσιογνωμίας του Καβάφη.

Ανάμεσα στους εκπροσώπους της πολιτιστικής ζωής του Μεσοπολέμου, εκτός από τον Αλεξανδρινό ποιητή, απαντούν όμως υπαινικτικά και ορισμένες άλλες από τις εμβληματικές μορφές της παλιότερης γενιάς, ο Παπαδιαμάντης, ο Παλαμάς και ο Βάρναλης, ο Καλομοίρης, ο Καζαντζάκης και ο Σικελιανός. Για λόγους εξαρτημένους εντούτοις από τη στενότητα του προσφερόμενου χώρου, δεν μπόρεσα να συμπεριλάβω κάποιους ακόμα, όπως τον Χαράλαμπο Θεοδωρίδη λ.χ., ο οποίος μύησε τη δική μου γενιά στον κόσμο της φιλοσοφίας. Πρέπει επίσης να διασαφήσω ότι οι επισκέπτες της εκθέσεως θα διασταυρωθούν και με δύο Γάλλους αλλά υιοθετημένους Έλληνες, τον Οκτάβιο Μερλιέ και τον Ροζέ Μιλλιέξ, που εμφανίζονται συνοδεύοντας τις Ελληνίδες γυναίκες τους. Συναισθηματικά ερεθίσματα και μια εντελώς προσωπική σημασιοδότηση της έννοιας του πατριωτισμού αιτιολογούν, τέλος, την απρόσμενη ίσως συμμετοχή της Αμαλίας Φλέμινγκ στην ίδια ηρωική πομπή.

Όλες μαζί οι γνωστές ή οι άγνωστες μορφές που συντροφεύουν τους επισκέπτες κατά τη διάρκεια της αφηγηματικής διαδρομής, ενορχηστρώνουν μια συναρπαστική πολυφωνική σύνθεση σε μείζονες συμφωνικές κλίμακες με εναλλασσόμενα τα τονικά διαστήματα και καταιγιστικούς ρυθμούς. Τα έργα τους, είτε αναρτημέ-

Εικ. 14. Άποψη της αίθουσας με έργα του Γ. Μόραλη. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα, 3ος όροφος (φωτ.: Ιωάννα Μωραΐτη).

να στους τοίχους είτε ελεύθερα μέσα στους διατιθέμενους χώρους, ως επί το πλείστον όμως ταξινομημένα σε προθήκες, τα συμπληρώνουν διαφωτιστικοί υπομνηματισμοί με σχόλια και περιεκτικές επεξηγήσεις, σύντομα βιογραφικά σημειώματα και φωτογραφικά πορτρέτα, ενδεικτικές εικόνες από στιγμιότυπα της ζωής και των μεταξύ τους σχέσεων. Σε όσες περιπτώσεις δεν κατόρθωσα να εξασφαλίσω αυθεντικές μαρτυρίες, αλλά και όποτε απαιτήθηκαν κάποια δυσμετακίνητα συμβολικής σημασίας έργα, κατέφυγα αναγκαστικά για λόγους διδακτικούς σε φωτογραφικές αναπαραγωγές. Έτσι παρουσιάζονται οι *Φιγούρες* του Λεφάκη (1932), ο *Χρήστος Καπράλος* του Παππά (1936), το *Μεγάλο τοπίο της Ύδρας* του Γκίκα (1938), τέσσερις ελαιογραφίες του Διαμαντή (1941, 1943, 1961, 1964), το *Τοπίο Πειραιώς με ντυμένο άγαλμα* του Εγγονόπουλου (1944), η *Νεκρή Φύση* του Κοντόπουλου (1950), ένα από τα σκηνικά της *Θαυμαστής Μπαλωματούς* του Μόραλη (1958), καθώς και το *Ζευγάρι* του Μακρή (1971).

Το απέραντο υλικό των μαρτυριών με τις οποίες στοιχειοθετούνται και σχολιάζονται τα στίγματα του πνευματικού και καλλιτεχνικού μας κόσμου, αναπλάθει εν τέλει το πολιτισμικό περιβάλλον μιας κρίσιμης εποχής. Πάνω από 2000 εκθέματα, ζωγραφικές και γλυπτικές δημιουργίες, σπάνια χειρόγραφα και προσωπικές σημειώσεις, καθώς και δυσεύρετες πρώτες εκδόσεις μαζί με πολλά αντιπροσωπευτικά κειμήλια και αναμνηστικά, υπενθυμίζουν τι έχει προσφέρει στον τόπο μας ένας μεγάλος αριθμός από αναμφίβολα εμπνευσμένους ανθρώπους. Η συγκέντρωση όλου αυτού του υλικού, που τεκμηριώνει πάνω από 200 σχετικές περιπτώσεις και εξασφαλίζει την ομαλότητα στη λογική της εκθεσια-

Εικ. 15. Άποψη του Πωλητηρίου. Μουσείο Μπενάκη - Πινακοθήκη Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα (φωτ.: Λ. Κουργιαντάκης).

κής ροής, θα ήταν όμως ανέφικτη χωρίς τις πάμπολλες, συγκινητικά πρόθυμες δωρεές. Χωρίς δηλαδή τα αντικείμενα τα οποία μας πρόσφεραν φίλοι, γνωστοί και συλλέκτες, συγγενείς αλλά και άμεσοι απόγονοι όσων εκπροσωπούνται. Την ευγνωμοσύνη μου, καθώς και την ευγνωμοσύνη του Μουσείου Μπενάκη για τη γενναιοδωρία τους δεν την αναπληρώνει βεβαίως η απλή μνεία των ονομάτων τους.[11] Το ίδιο ισχύει για αρκετές ανεκτίμητες παρακαταθήκες Ιδρυμάτων και Εταιρειών,[12] και για πολλά εξίσου πολύτιμα δάνεια ιδιωτών.[13] Οφείλω ακόμα να μνημονεύσω τις άφθονες μαρτυρίες που προέρχονται από κατατεθειμένους στο Μουσείο Μπενάκη θησαυρούς: τα φωτογραφικά αρχεία της Βούλας Παπαϊωάννου, της Nelly's, του Δημήτρη Χαρισιάδη και του Κώστα Μπαλάφα, τα αρχιτεκτονικά αρχεία των Δημήτρη Πικιώνη και Ντίνου Δοξιάδη, τις βιβλιοθήκες του Ζήσιμου Λορεντζάτου και του Αλέκου Αργυρίου.

Σύμφωνα με μια εδραιωμένη παράδοση, στο ισόγειο του νέου παραρτήματος οργανώθηκε και λειτουργεί ένα ακόμα Πωλητήριο όπου τα προσφερόμενα είδη είναι ευφάνταστα εμπνευσμένα από τα εκθέματα ή οπωσδήποτε σχετίζονται με αυτά (εικ. 15).[14] Η συνέχιση εξάλλου της καθιερωμένης παράδοσης, σε όλα τα πεδία της μουσειακής αποστολής, ενθαρρύνεται και γενικότερα από τη θέρμη με την οποία υποδέχθηκε η κοινή γνώμη το επί της οδού Κριεζώτου 3 κτήριο. Αυτή τη θέρμη αντανακλούν με εύγλωττη σαφήνεια οι εγκωμιαστικές απόψεις των επισκεπτών στο σχετικό βιβλίο.

Άγγελος Δεληβορριάς
delivorrias@benaki.gr

Σημειώσεις

1. Για τη ζωή και το έργο του βλ. Ι. Κριτσέλη-Προβίδη, *Η Αρχαία Ελλάδα του Ν. Χατζηκυριάκου-Γκίκα* (Αθήνα 1996)· η ίδια, στο *Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών* 3 (Αθήνα 2000) με άφθονη βιβλιογραφία· Ν. Π. Παΐσιος, Η αποκοιμισμένη Γυναίκα: μια ανάγνωση, *Μουσείο Μπενάκη* 2 (2002) 167-82· Ι. Προβίδη, Ταβέρνες, καφενεία και ο συμβολισμός τους στο έργο του Νίκου Χατζηκυριάκου-Γκίκα, *Μουσείο Μπενάκη* 3 (2003) 137-48· Ντ. Ηλιοπούλου-Ρογκάν, *Ν. Χατζηκυριάκος-Γκίκας. Ο-Απολλώνιος – Ο Διονυσιακός 1906-1994* (Αθήνα 2006)· J.-P. de Rycke – Ν. Π. Παΐσιος (επιμ.), *Ghika και η Ευρωπαϊκή πρωτοπορία του Μεσοπολέμου* (Αθήνα 2004) με δική μου εισαγωγή· Ε. Αράπογλου, *Κριεζώτου αρ.3: Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας, Το Σπίτι, το Εργαστήριο και η Πινακοθήκη* (Αθήνα 2011)· Κ.-Χ. Βαλκανά, *Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας: Το ζωγραφικό έργο* (Αθήνα 2011).

2. Για το ιστορικό του οικοδομήματος, έργο του αρχιτέκτονα Κώστα Κιτσίκη, καθώς και για την ανακαίνιση των διαμερισμάτων του Γκίκα με την προσωπική του παρέμβαση, βλ. αναλυτικά Αράπογλου (σημ. 1) 17-108.

3. Η παρακολούθηση των τεχνικών έργων οφείλει πολλά στην Έφη Δεληνικόλα και τον Γιώργο Σπάρη.

4. Πρόκειται για τους Βαρδή και Μαριάννα Βαρδινογιάννη, Γιώργο και Αριέττα Βαρδινογιάννη, Θόδωρο και Μανουέλα Βασιλάκη, Θοδωρή και Έλενα Βενιάμη, Michael Chandris, Αλέκο Γουλανδρή, Δημήτρη και Μικαέλα Δασκαλοπούλου, Διαμαντή και Μαρία Διαμαντίδη, Nicholas και Matti Egon, Βενετσιάνο και Άννα Κάκκαβα, Γιάννη Κοιλαλού, Παύλο και Ariane Κοντέλλη, Νικόλα και Ειρήνη Λαιμού, Ανδρέα και Αλεξάνδρα Μαρτίνου, Θανάση και Μαρίνα Μαρτίνου, Ντίνο και Λία Μαρτίνου, Εύη Μελά, Ιωάννη και Ειρήνη Φικιώρη. Ακόμα την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, την Τράπεζα της Ελλάδος, το Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, το George P. Livanos Foundation και το Σωματείο «Οι Φίλοι του Μουσείου Μπενάκη».

5. Θερμές ευχαριστίες χρωστώ στους Δ. Αρβανιτάκη, Σ. Γιαχτζή, Ελευθερία Γκούφα, Χ. Γραμματικό, Θ. Ζαπαντιώτη, Γ. Ζαφειρέλη, Π. Θανόπουλο, Κ. Κασάπη, Κ. Μαργαρίτη, Ιωάννα Μωραΐτη, Γ. Ντούβαλη, Αγγελική Πικροδημήτρη, Κ. Παπαχρήστου, Ιωάννα Προβίδη και Ν. Σμυρνάκη.

6. Οι απόψεις μου γύρω από τέτοια ζητήματα, διάσπαρτες σε ένα μεγάλο αριθμό κειμένων, ελπίζω να εκδοθούν κάποτε επ' ωφελεία και των ανερμάτιστων ενίοτε μουσειολογικών μας αναζητήσεων. Για διεθνή όμως παραδείγματα πρβλ Κ. Τζώρτζη, *Ο χώρος στο Μουσείο, Η Αρχιτεκτονική συναντά τη Μουσειολογία* (Αθήνα 2013).

7. Με εξαίρεση ορισμένες αναγκαίες, αλλά χωρίς ουσιαστική σημασία αλλαγές, επιβεβλημένες από τον νέο τους προορισμό. Για την αρχική εικόνα αυτών των χώρων βλ. Αράπογλου (σημ. 1) με τεκμηριωμένη και πλούσια εικονογράφηση.

8. Σχετικά με τη δωρεά αυτή πρβλ. A. Delivorrias, Un ensemble de peintures françaises au Musée Bénaki d'Athènes, *Histoire de l'Art* 50 (2002) 131-38.

9. Για την αισθαντική κινηματογραφική αποτύπωση των αρχικών σταδίων της προετοιμασίας των αιθουσών, θερμές ευχαριστίες οφείλω στην Άννα Κεσίσογλου

10. Όπως μου επισήμανε φιλικά ο Λάμπρος Λιάβας.

11. Louisiana Museum of Modern Art, Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη, Ίδρυμα Υποτροφιών Αδελφών Πράτσικα, Κέντρο Ερεύνης και Προβολής της Εθνικής Μουσικής, Λιλή Αλιβιζάτου, Ντιάνα Αντωνακάτου, Κ. Αντωνόπουλος, Δ. Αρβανιτάκης, Α. Αργυρίου, Στ. Αρφάνης, Ν. Αστεριάδης, Γ. Βαρλάμος, Ελένη Βαροπούλου, Ν. Βασιλειάδης, Άννα Βενέζη-Κοσμετάτου, Φάνη Βεντούρα, Π. Βέργος, Γ. Τρουμπούνης και Δάφνη Βλουμίδη, Π. Βουρλούμης, Μ. Βουτσινάς, Κ. Βρεττάκος, Λορέττα Γαΐτη, Μ. Γερουλάνος, Π. Γραμματόπουλος, Μαρία και Ελευθερία Δάβη, Κάτια Δανδουλάκη, Κατερίνα Δασκαλάκη, Δ. Δασκαλόπουλος, Ά. Δεληβορριάς, Έφη Δεληνικόλα, Σ. Δελούκας, Τζούλια Δημακοπούλου, Α. Δημαράς, Ευδοκία Δημητροπούλου, Αγαθή Δημητρούκα, Αλέξης και Στέλλα Δήμου, Οικογένεια Κ. Δοξιάδη, Λένα και Ερριέττη Εγγονοπούλου, Μ. Ελευθερίου, Λ. Εμπειρίκος, Εταιρεία Ελληνικών Λαϊκών Χορών «Δώρα Στράτου», Φαίδρα Ζαμπαθά-Παγουλάτου, Α. και Χαρίκλεια Ζάνη, Α. Ζάννας, Άννα Ζαρίφη, Γ. Ζεβελάκης, Μαρίνα Ηλιάδη, Ιουλίτα Ηλιοπούλου, Ζίνα Ησαΐα, Μ. Θεοδωράκης, Θ. Ισαακίδης, Φραντσέσκα Ιακωβίδη, Φ. Κακριδής, Ξένια Καλδάρα, Αιμ. Καλιακάτσος, Π. Καλλιγάς, Κατερίνα Καμπανέλλη, Ισμήνη Καπάνταη, Σούλη Καπράλου, Δανάη Καρά, Μαρίνα Καραγάτση, Θ. Καραθόδωρος, Κατερίνα και Χρυσή Καρύδη, Γ. Καρυωτάκης, Θ. Καστανιώτης, Ζωή Καστοριάδη, Μαριάννα Κατράκη, Στ. Κατσαρός, Γ. Κατσίμπαλης, Άννα Κεσίσογλου, Αγγέλα Κοκκόλα, Μ. Κοκολάκης, Μπ. Κουλεντιανός, Αικατερίνη Κουμαριανού, Ελένη Κουμουλάκου, Μ. Κουτουλάκης, Μαίρη Κουτσούρη, Εμ. Κριαράς, Α. Κυριαζάνος, Θ. και Ελένη Κωνσταντινίδη, Δ. Κωνσταντινίδης, Λ. Λαμπράκης, Κ. Λεφάκης, Λ. Λιάβας, Οικογένεια Στ. Λιβαθηνού, Πιερρέττα Λορεντζάτου, Ε. Ματθιόπουλος, Κλειώ Μακρή, Έφη Μαλάμου, Χ. Μαργαρίτης, Τάκης και Λουκία Μάρθα, Α. Ματέυ, Γιάννα Μαυροΐδη, Π. Μαυρομούστακος, Αμαλία Μεγαπάνου, Ειρήνη Μεϊντάνη, Π. Μηταράκης, Γ. Μιγάδης, Amy Mimms, Μαίρη Μιχαηλίδου, Γ. Μπαστιάς, Χριστίνα Μπαχαριάν, Ν. Μπελογιάννης, Κ. Μποσταντζόγλου, Χ. Μπούρας, Σοφία Μυλωνά, Δροσούλα Μυριβήλη, Π. Νικολετόπουλος, Κ. Ντελόπουλος, Αριάδνη Ξενάκη, Αλίκη Ξένου, Ιωάννα Οικονομίδη, Ν. Π. Παΐσιος, Γεωργία Παπαγεωργίου, Α. Παπαγιάννης, Ν. Παναγιωτόπουλος, Αντιγόνη Παπακώστα, Α. Παππάς, Ά. Πιερράκος, Μαρία Παπατσώνη-Κουντουριώτου, Ευδοκία Παπούλη-Δημητροπούλου, Μανουέλα Παυλίδου, Οικογένεια Δ. Πικιώνη, Μαρία Πολίτη, Τζίνα Πολίτη, Ελένη Ποταμιάνου, Μαργαρίτα Παπαδημητρίου-Boullenger, Χρύσα Προκοπάκη, Γ. Προκοπίου, Δ. Πυρομάλλης, Κ. Ρέγκος, Μαρία Ρηγοπούλου-Γονέου, Έρη Ρίτσου, Ά. Ρογκάν, Ελένη Σαμαράκη, Τασία Σελέκου, Ρούλη Σεμερτζίδη, Φωτίκα Σικελιώτη-Χατζή, Έλλη Σισιλιάνου, Χ. Σισμάνης, Έλλη Σολομωνίδη Μπαλάνου, Ε. Σπαθάρης, Μαρία Σπέντσα, Ν. Σταθούλης, Δ. Τερζάκης, Π. Τέτσης, Έβη Τουλούπα, Εύα Τσελέντη, Φανή Τσιγκάκου, Κ. Τσιρόπουλος, Κ. Τσιτσά-

νης, Αλεξάνδρα Τσουκαλά, Ν. Τσούχλος, Εριέττα Φλώρου, Δ. Φωτόπουλος, Γιολάντα Χατζή, Νανώ Χατζηδάκη, Α. και Ν. Χατζημιχάλης, Γ. Χατζημιχάλης.

12. Alpha Bank, ΑΓΕΤ-Ηρακλής, Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος, Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, τα Ιδρύματα Άγγελου και Λητώς Κατακουζηνού, Γεωργίου Ζογγολοπούλου, Γιάννη και Ζωής Σπυροπούλου, Γιάννη Τσαρούχη, Εικαστικών Τεχνών και Μουσικής Βασίλη και Μαρίνας Θεοχαράκη, Μιχάλη Κακογιάννη, Νίκου και Αγγέλας Νικολάου, το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης/ΕΛΙΑ, Μουσείο Σπύρου Βασιλείου, Μουσείο Βλάση Φρυσίρα, Κ.Ι.Κ.Π.Ε.

13. Β. Αθανασιάδης, Ι. και Δάφνη Βαλαμπού, Λορέττα Γαΐτη, Ν. Γουλανδρής, Ά. Δεληβορριάς, Λένα και Ερριέττη Εγγονοπούλου, Κ. Ιωαννίδης, Μάρω Καμπούρη, Ζωή Καστοριάδη, Μπ. Κουλεντιανός, Κ. Λεφάκης, Γ. Νιάρχος, Αλεξάνδρα Παπαγεωργίου, Η. Σαμαράς.

14. Στη Δέσποινα Γερουλάνου δεν οφείλεται μόνο η σύλληψη και ο σχεδιασμός του, αλλά και η άψογη φιλική ατμόσφαιρα που αποπνέει.

ANGELOS DELIVORRIAS

Nikos Hadjikyriakos-Ghika and the Interwar Generation

Since 20th May 2012 the building at 3 Kriezotou Street, bequeathed to the Benaki Museum by Nikos Hadjikyriakos-Ghika (1906-1994), has housed a new museum annexe, which not only honours the acclaimed painter himself, but also the art and culture of the interwar generation.

Half the fourth floor, the fifth and a large part of the sixth floor of this building houses a permanent exhibition made up of certain parts of the Hadjikyriakos-Ghika residence: his study, the reception rooms, the dining room, his personal collections, a display of his works, the studio where he worked and received his friends and admirers.

The first gallery on the raised ground floor displays the precious gift from Litsa Papaspyrou, in memory of her father Gustave Boissière, which contains rare furniture, ornaments and paintings by French Post-Impressionist painters. It is a unique collection in Greece, which recreates something of the cultural climate of early twentieth-century Paris.

All the rooms in between record cultural and artistic activities in Greece in the period between the end of the First World War and the Asia Minor Disaster in 1922 right up to the eve of the 1967 coup. A number of the branches of the arts and what are known as the Humanities are represented: philology, philosophy and history, archaeology, Byzantine Studies and aesthetics, poetry, literature and drama, sculpture, painting and engraving, music, dance, architecture and the art of photography. These aspects of Modern Greek creativity are presented as parts of a single, indivisible entity like dialects in a shared language. This is how the display was constructed and got its dialectical structure, in which the primacy of history is the continuous thread that runs through it and ensures its internal coherence—with politics being conspicuously absent. The ideas that emerged, bore fruit and were defended in difficult times (albeit no more difficult than today) nurtured those basic components of the Greek people's self-knowledge and self-determination of which they can be justly proud.

The dating criterion used in selecting creative spirits from the interwar generation was that they should have been born between 1887 and 1924 (with the exception of Panayiotis Tetsis, who was born in 1925).

Together the well-known or virtually unknown figures that accompany visitors on this narrative journey orchestrate a fascinating polyphonic composition in major keys with alternating tonal intervals and percussive rhythms. Their works, whether hung on the walls or set down in any other available space, but for the most part arranged in display cases, are supplemented by informative labels with comments and extensive explanations, brief biographies and photographic portraits, snapshots of their lives and the relationships they had with one another. The huge volume of evidence that documents and annotates the views of our intellectual and artistic world ultimately recreates the cultural environment of a crucial period. More than 2,000 exhibits, paintings and sculptures, rare manuscripts and personal notes, as well as rare first edi-

tions along with many telling heirlooms and mementoes remind us just how much a large number of undoubtedly inspired people have given our country.

However, it would have been impossible to gather all this material, which documents more than 200 case studies and ensures a smooth, logical progression through the exhibition, without the numerous, touchingly generous gifts of friends, acquaintances and collectors, relatives and direct descendants of those represented here.